

ПРИЛОЗИ

Мр Андрија Б. МИРОВИЋ*, andrija.mirovic@unimediterranean.net

СТЕГА – ПОЧЕТАК ПИСАНОГ ПРАВА У
НОВОВЈЕКОВНОЈ ЦРНОЈ ГОРИ

ABSTRACT: *This paper examines the origins of written law in late 18th-century Montenegro through an analysis of the legal act known as Stega and its precursor, the Decision, which, in essence, represented an oath sworn by the Montenegrins to provide assistance to the Brđani (Highlanders) in the forthcoming campaign against Mahmut Pasha Bushatli. The Stega constitutes a pivotal historical document which, amid ongoing warfare with the Ottoman Empire and significant political transformations within Montenegro, came to occupy an important place in both the legal and socio-political context of the period. The study investigates the historical circumstances that gave rise to this act, as well as its content, legal character, and the sanctions it envisaged. It further engages with divergent scholarly interpretations concerning the date of its adoption—either 20 June or 6 August 1796—and critically examines the legal status of the document, questioning whether it should be classified merely as a decision, a statute, or a comprehensive legal code. In addition, attention is given to the nature of the sanctions it prescribed, which were primarily moral rather than coercive, indicative of the absence of formal institutions in Montenegro at the time that could effectively enforce judicial authority. By situating the Stega within its historical and legal framework, this analysis underscores its significance in the early development of Montenegro's legal order and its enduring influence on the subsequent legal and societal evolution of the Montenegrin state.*

KEYWORDS: *Written law, Stega, Montenegro, 1796, Petar I Petrović Njegoš.*

* Аутор је докторанд на Правном факултету Универзитета у Београду, на правноисторијском модулу и сарадник у настави на правноисторијској групи предмета на Правном факултету Универзитета Медитеран у Подгорици.

1. Увод

Стега је први правни акт нововјековне Црне Горе.¹ Донесена је на Цетињу 1796. године, за вријеме владавине Петра I Петровића Његоша.

Овај правни акт означава прелазак са обичајног на писано право. Поред тога, усвајање Стеге допринијело је трансформацији црногорске заједнице из родовско- племенског у државни облик уређења.² Борба централних власти са племенским сепаратизмом у фази преласка из преддржавног у државни систем је дуготрајан процес који није мимоишао ни Црну Гору у другој половини XVIII вијека.

Први који је покушао да успостави натплеменску власт у Црној Гори био је Шћепан Мали. Он је успио да обузда племенску анархију и заустави крвну освету, али су се племена, након његове смрти, поново окренула својим партикуларним интересима који су били у супротности са заједничким напорима у стварању државе.³ Његов рад наставио је митрополит Петар I Петровић Његош, који се завладичио у Сремским Карловцима 1784. године.

Док је митрополит боравио у Русији 1785. године, скадарски паша Махмут Бушатлија напао је Црну Гору,⁴ опљачкао њено становништво и запалио Цетињски манастир. Када се црногорски владика вратио из Русије, затекао је народ који умире од глади, попаљена села и опустошену земљу.

Митрополит Петар I је схватио да је немогуће супротставити се Османлијама ако се прије тога не укине племенска анархија и не успостави јединство међу завађеним племенима.⁵ Како услови још увијек нијесу били повољни за проглашење племенског јединства и заједничке

¹ Иако Милорад Медаковић тврди „да су Црногорци и од старијег времена законик имали (...)“, ова његова тврдња није до сада доказана. Милорад Медаковић, *Повјесница Црне Горе са законом од најстаријег времена до 1830. године*, Књигопечатња дра Данила Медаковића, Земун 1850, 1.

² Држава представља заједницу у којој су људи спојени правном везом. У племенским друштвима, какво је било Црногорско крајем XVIII вијека, људи су спојени крвном везом. Слободан Јовановић, *Држава, књига прва*, Издавачко и књижарско предузеће Геце Кона, Београд 1936, 38.

³ Јагош Јовановић, *Историја Црне Горе*, ЦИД, Подгорица 2001, 121.

⁴ Махмут Бушатлија био је одметнути османски вазал који је имао намјеру да оснује своју државу на територији сјеверне Албаније, а такође је хтио да укључи и Црну Гору у њен састав. Живко Андријашевић, *Кратка историја Црне Горе*, Центар за геополитику, Никшић 2019, 102.

⁵ Јагош Јовановић пише: „Колико је био напоран и тежак владин рад на измирењу братстава и племена, види се из чињенице што је само међу Чевљанима и Бјелицама умирио 74 „крви“ и прекинуо међу њима даљу крвну освету, која је трајала за читаве двије генерације прије тога“. Ibid, 123.

борбе против Османлија путем правног акта, владика је морао потражити други начин да оствари своје циљеве. Непрестано је путовао од села до села и покушавао да измири завађена братства. Тамо гдје није успио умирити братства разговором, служио се клетвама.⁶

У својим покушајима да измири народ, митрополит Петар I имао је великог успјеха. Тиме су створени унутрашњи услови који су омогућили јединство племена и очување независности Црне Горе.

Следећи корак који је Владика желио преузети било је уједињење Црне Горе и Брда.⁷ У ту сврху послао је свога изасланика, калуђера Глигорија Бућина, са задатком да помири завађена брђанска племена и припреми њихово уједињење са старом Црном Гором.⁸ Због оваквог односа Брђана према цетињском владици, Махмут-паша је одлучио да их нападне.⁹ Када је сазнао за Махмутове планове, владика је одлучио да му напише писмо и замоли га да не напада Црну Гору и Брда. Махмут-паша је одговорио да он неће нападати Црну Гору већ само Брда. У одговору Владика је поручио да су Брда исто што и Црна Гора и, уколико Махмут нападне Брђане, Црногорци ће им притећи у помоћ.¹⁰

⁶ Примјер за овакву Владичину дјелатност можемо пронаћи у његовим посланицама (писмима). Када су Ускоци одлучили да одузму земљу Петра Попадића, Владика им је послао писмо (датирано на 1790. годину) у којем им саопштава: „ (...) Зато вас молим и страшнијем именом Божијим заклињам, немоте тога сиромаша ћерати и ту земљу грабити но се прођите от њега и от његове напасти. Који ли неће послушати такви да је у Господа Бога проклет и да му све буде проклето и злосрећно, а правима и послушнима да буде Бог у помоћ“. *Свети Петар Цетињски, чудотворац и државотворац*, Издање Митрополије црногорско-приморске (ур. протојереј Радомир Никчевић), Светигора, Цетиње 2006, 53.

⁷ За разлику од владике Василија Петровића, владика Петар I имао је интегралистичке идеје и намјеру да прошири територије. Владика Василије је црногорску државу видио као наследника црнојевићке државе која није сезала ван граница старе Црне Горе. Радован Радоњић, *Политичка мисао у Црној Гори*, ЦИД, Подгорица 2006, 62.

⁸ Јован Р. Бојовић, *Законодавство и органи централне власти у Црној Гори у доба Петра I (1784–1830)*, *Историјски записи*, 1982 1/2, Подгорица 1982, 10.

⁹ Након првог похода Махмута Бушатлије услиједило је затишје, јер је паша био приморан да се сукоби са Портом која је одлучила да предузме акције против њега, због непоштовања врховне власти султана. Ж. Андријашевић, 102.

¹⁰ „Чувши то, Митрополит пише му и замоли га да се прође тешког пута на Црну Гору и на Брда, на која је Кара-Махмут одговорио да он неће напасти Црну Гору, него само Брда, која су му се одметнула. И препоручи Митрополиту да не даје помоћ Брђанима, нити да их пусти бјезати у Црну Гору, јер ако помогне Брђанима, а он ће и ићи на онога ко их помогне ћерати „љутом Арбанијом“. А када је Митрополит видио да Кара-Махмут намјерава да нападне Брда, одговорио му је овако: „Што ми пишеш да Брђанима помоћ не дам и да их не пуштим у Црну Гору, то ми немој говорити, што ми закон и моја душа не да учинити. Брђани су моја браћа као и Црногорци; што ми кажеш твојом љутом Арбанијом, ја видим да се ти у своју силу уздаш, али се спомени да је сила само у једнога Бога, коме се предајемо и молимо, да нам буде у помоћи.“ Грлица, календар црногорски за годину 1836, У Црној Гори, у Митрополитској књигопечатњи, 70.

Након тога, Махмут-паша је сакупио војску и кренуо у поход на Брда. Брђани су затражили помоћ од владике и Црногораца. Владика се одазвао позиву Брђана и са три хиљаде војника дошао је да им помогне. До битке је дошло јула 1796. године, код села Мартинићи, а Црногорци и Брђани (Пипери и Бјелопавићи) успјели су да побиједу паши-не снаге.¹¹

До друге битке Махмут-паше против Црногораца и Брђана дошло је септембра 1796. године код села Круси у Љешанској нахији. Махмут-паша је припремио одред од 30.000 војника. Овога пута намјера је била да се заузме Црна Гора, а да се брђанска племена одсијеку од владичиних снага како им не би могла притећи у помоћ. Ипак, око шест хиљада Брђана успјело је да се пробије до владичиног кампа и да у заједничкој борби савладају Махмут-пашу.¹²

Ове двије побједи показале су Црногорцима и Брђанима да се без заједништва и слоге не могу одупријети Османлијама. Ова свијест почела је да се шири међу њима још током Махмутовог похода на Црну Гору и Брда. Свима је постало јасно да своје намјере треба да формулишу једним правним актом, како би подигли степен заједништва на виши ниво. Тако је 1796. године донесена *Одлука* о заједничкој борби Црногораца и Брђана против османских власти, а након тога усвојен је први писани правни акт у нововјековној Црној Гори, који је касније добио назив *Стега*.

2. Доношење Одлуке

У вријеме припрема за одбрану Брда од похода Махмут-паше Бушатлије дошло је до настанка документа, који је познат као *Одлука*. Овим документом прокламована је ријешеност Црногораца да истрају у својој борби против Османлија. Текст Одлуке штампан је у *Грлици* 1836. године: „Ми сви главари и старјешине и вас збор од Црне Горе, будући на данашњи дан сабрани на једно мјесто, а то чујући и видећи, да се Турци справљају и готове са свом силом и јарости супроћ нас и наше браће Брђанах, радећи и жудећи, по ваздвишњему њиховоме лукавоме обичају и мрзости супроћ христијанства јавнијем оли тајнијем начином, како би нас разурили, и у вјечно поданство и невољу подложили. Зато разбирајући и мислећи на све оне несреће, које су Славено – Сербскоме роду нашем од издаје и неслоге догодиле, сви једнокупно ре-

¹¹ Према неким процјенама, војску Махмут-паше чинило је око 17.000 војника. Ж. Андријашевић, 103.

¹² Махмут-пашу је убио члан владичине пратње, Богдан Вуков из села Залаза. Ј. Јовановић, 128.

космо и одлучисмо, и темељито се заклетвом утврдисмо, цјелујући часни и животворјашћи Крст Христа Господа и Спаситеља нашега, и свето Еванђеље, да хоћемо сви супроћ општега христијанскога непријатеља за православну вјеру и за свети закон за нашу предругу слободу и вољност нашу, и за љубезно отачаство. За своје цркве и манастире и за жене и дјecu нашу војевати, и трудити се са свом снагом и кријепошћу, да би не допустили на себе и на последње наше тешки и жестоки јарам Агарјански, од којег смо се до садашњег времена, са превисоком помоћи свесилног Бога, по изгледу и примјеру блаженопочившијех родитељах и прародитеља нашијех, оружјем својијем бранили од времена и разоренија нашега Србскога царства, и потом од доба посљедњег Принципата и Господара нашега Ивана Црнојевића. И како се праведно и истинито заклињемо, тако нам у свему Бог помогао. Амин! Амин! Амин!¹³

Текст који је објављен у Грлици не садржи наслов, нити датум доношења одлуке. На основу овог текста, Димитрије Милаковић је у књизи *Историја Црне Горе*, која је објављена 1856. године, датирао доношење Одлуке на 20. јун 1796. године.¹⁴ У истом дјелу Милаковић тврди да је текст одлуке преписао из документа који је нашао у Државном архиву на Цетињу („оригинал овога писма храни (...) у изборној архиви на Цетињу“).¹⁵ На основу те чињенице може се закључити да је датум доношења Одлуке заиста 20. јун 1796. године.

Контроверзе око датума доношења Одлуке изазива писмо које је митрополит Петар I упутио Махмут-паши. Писмо је датирано на 10. јун, а у њему митрополит каже да ће Брђанима пружити помоћ и да ће се бранити докле „један тече“.¹⁶

Прије 20. јуна, датума који Милаковић наводи као дан доношења Одлуке, брђански главари су дошли код митрополита, који се тада налазио у манастиру Стањевићи да га моле за помоћ у одбрани од Махмут-паше.¹⁷ Наводећи ову чињеницу, Бранко Павићевић не даје податак о томе када је дошло до овог састанка. Он даље тврди да је митрополит на Збору од 20. јуна изнио захтјев Брђана који је прихваћен од свих црногорских главара, а овај датум узима као дан доношења Одлуке.¹⁸

¹³ Грлица, 72 – 73.

¹⁴ „Ми сви главари и старјешине и вас збор (скупштина) од Црне Горе, будући на данашњи дан (20. јуна) сабрани на едно мјесто (...)“ Димитрије Милаковић, *Историја Црне Горе*, Задар 1856, 203 – 204.

¹⁵ Позивање на извор је реферисано на страни 203. наведеног дјела. Ibid, 203.

¹⁶ J. P. Бојовић, 13 – 14.

¹⁷ Бранко Павићевић, О првом походу Махмута Бушатлије на Црну Гору, *Историјски часопис*, књига VI, Београд 1956, 161.

¹⁸ Ibid.

Јован Р. Бојовић сматра да је Одлука донесена прије 20. јуна 1796. године.¹⁹ Он наводи да је Одлуку прво прихватила Катунска нахија, након ње Љешанска и на крају Ријечка на Збору од 17. јуна 1796. године. Даље тврди да је Одлуку саставио сам митрополит и да је послао преко својих сарадника у нахије на потврду.²⁰ Као датум потврђивања Одлуке, од свих црногорских главара, Јован Бојовић наводи 5. јул 1796. године.

Значај Одлуке од 1796. јесте у томе што је у свијести народа сазрело увјерење да само уједињени и у заједници са Брђанима могу водити успјешну борбу против османских похода.²¹ Од овог момента митрополит предузима широку сарадњу са брђанским племенима, која ће се након славних побједа на Мартинићима и Крусима придружити Црној Гори.²² Управо је доношење Одлуке и заклетва Црногораца и Брђана допринијела јединству и умногоме утицала на њихову побједу против опасности коју је представљао Махмут-паша. Након отклањања опасности и територијалног проширења, владика Петар I могао је приступити решавању унутрашњих питања и претварању Црне Горе од родовско-племенске заједнице у модерну државу.

3. Различита мишљења у погледу датума доношења Стеге

У правноисторијској и уопште историјској науци поставља се питање да ли су Одлука и Стега два различита правна акта или један. У вези са овим питањем поставља се и питање када је донесена Стега. Два доминантна становишта су да је Стега донесена на скупштини која је одржана на Цетињу 20. јула 1796. године, или да је донесена на скупштини 6. августа исте године. Осим ова два питања значајно је дати одговор како је заиста гласио назив овог правног акта, јер је назив *Стега* каснијег датума.

Милорад Медаковић је у *Повјесници Црне Горе са законом од најстаријега времена до 1830. године*, штампаној у Земуну 1850. године објавио текст Стеге под насловом *Под знамењем свеопштег барја-*

¹⁹ Ј. Р. Бојовић, 14.

²⁰ Аргумент налази у чињеници да представници Црмничке нахије нијесу одговорили на посланицу коју им је митрополит послао преко свог изасланика Исаије Јовичића. Након тога послао им је другу посланицу датирану на 26. јун 1796. године у којој каже: „Ево се, дакле, неколико главара састадоше и који се на Цетињу договорисмо и вјеру до Малага Госпођина – дне учинисмо и књигу од јединства и слоге међу собом написасмо, ако не кћеше Турци, да се сви од Острога до Сутомора и од Ловћена до Мораче уједно миримо, како смо уједно и заратили; а но сви уједно и заједно да се бранимо и гинемо и да се не издајемо“. Ibid, 14–15.

²¹ Ibid, 15.

²² Након побједе на Мартинићима, у састав Црне Горе су ушла два брђанска племена: Бјелопавићи и Пипери. М. Медаковић, 96–97.

ка.²³ Након излагања одредби Законика Петра I (Законика общег црногорског и брдског) из 1803. године, слиједи текст Стеге.²⁴ Поред поменутог наслова, којим Медаковић раздваја ова два правна акта, у његовом тексту стоји увод којег нема у препису који се чува у Државном архиву на Цетињу (о њему нешто касније). Тај увод гласи: „Поради општенародне стеге и домаће слоге против свог непријатеља установили су договорно сви главари следећу закону стегу у години 1796. јуна 20“.²⁵ Дакле, Милорад Медаковић за датум доношења Стеге узима 20. јун 1796. године. Аутор наводи: „Нашавши само један егзамплар Законика Црногорског и Брдског, не могу пропустити да га не дам печатити, кои већ 54 године у рукопису лежи; а и данас се по њему суди и на њега се суд позива и на њега се суд ослања“.²⁶

И Марко Драговић у својим *Материјалима за историју Црне Горе* из 1886. године објављује текст Стеге и датира њено доношење исто као и Медаковић, дакле 20. јуна 1796. године.²⁷ Он не наводи увод који се може пронаћи у Медаковићевој *Повјесници*,²⁸ што значи да је користио текст који се данас чува у Државном архиву на Цетињу, или да је користио исти текст као и Медаковић, али да је Медаковић у свом раду додао уводни дио, што тврди Радмила Петровић.²⁹ На крају текста, Драговић наводи: „На ово је писмо потписан и руски ђакон Алексије, који је био секретар код владике Петра I. Писмо је означено под № 439“.³⁰ Јасно је да је Драговић пред собом имао текст Стеге написан руком руског ђакона Алексеја, а који се и данас чува у Државном архиву Црне Горе.³¹

Стеван Петровић Његош је 1903. године објавио *Законик владике црногорског Петра I – светог*. У овом дјелу, Петровић наводи да је „закона стега из доба Владике Петра I (...) изашла 20. јуна 1796. године, прије него ће Махмут-паша први пут на Црну Гору ударити“.³² Иако је Стегу објавио према Медаковићевом издању, Стево Петровић је изо-

²³ М. Медаковић, 1 – 42.

²⁴ Ibid, 39 – 42.

²⁵ Ibid, 39.

²⁶ Ibid, 1.

²⁷ Марко Драговић, *Материјали за историју Црне Горе*, Гласник српског ученог друштва, књига 65, Београд 1886, 131.

²⁸ Ibid.

²⁹ „Да је та реченица његова, говорио би језик у њој, који је различит од онога у Стеги“.
Радмила Петровић, *Законик Петра I владике црногорског, историјско-правна расправа*, 14.

³⁰ Ibid, 133.

³¹ Државни архив Црне Горе на Цетињу, фонд Петра I, број 178.

³² Стево Петровић Његош, *Законик владике црногорског Петра I светог*, К. Ц. Државна Штампарија, Цетиње 1903, 5.

ставио увод који се налазио код Медаковића. Након текста Законика Петра I и датума његовог доношења: „На Цетиње, Августа 17 числа 1803. года“³³ аутор наводи текст који је насловљен као и код Медаковића, *Под знаменом всеопшчаго барјака*. Између наслова и текста наводи да је истога дана (када је донесен и Законик Петра I, подвукао А. М.) потврђена и „законска стега“ коју су главари установили 20. јула 1796. године.³⁴ У погледу овог датума највјероватније је ријеч о грешци, јер је требало да стоји „20. јуна 1796. године“ како и сам аутор наводи у почетном дијелу текста.³⁵ Истовјетан систем излагања налазимо и у дјелу Јована М. Јовановића који је у *Архиву за правне и друштвене науке* из 1910. године издао чланак под називом „Законодавство у XVIII и XIX веку у Црној Гори“.³⁶ У тексту каже: „Овога истога дана (мисли се на дан изгласавања Законика обшчег црногорског и брдског, подвукао А. М.) обнародована је и потврђена понова т.з.в. закона стега од 20. јуна 1796. године, која је имала шест чланова“.³⁷

Јован Бојовић као назив овог правног акта наводи *Под знамењем свеопштег барјака*, а назив *Стега* приписује Милораду Медаковићу.³⁸ Занимљиво је да Бојовић у тексту Стегу наводи под још једним именом, а то је *Законик Митрополита Петра из 1796. године*.³⁹ Као датум његовог доношења узима 20. јун 1796. године, на Цетињу, од присутних главара, затим је поново на скупштини од 5. јула потврђен од стране свих главара са подручја четири нахије, а да је коначно потврђен на општецрногорској скупштини 6. августа на којој су учествовали и представници брђанских племена.⁴⁰ Бранко Павићевић наводи да су збору од 20. јуна 1796. године присуствовале све црногорске старјешине осим старјешина Црмничке нахије.⁴¹ Он тврди да на овом збору није донесена Стега, већ Одлука, па он ова два правна акта разликује.⁴² За збор од 5. јула каже да је последњи одржан пред битку на Мартинићима и да је на њему поново потврђена Одлука (а не Стега како то тврди Јован Бојовић).⁴³ Као датум доношења Стеге, Павићевић узима 6. август 1796. године. Он овако пише: „Третирајући Стегу као

³³ Ibid., 31.

³⁴ Ibid., 32.

³⁵ Ibid., 5.

³⁶ Јован М. Јовановић, „Законодавство у XVIII и XIX веку у Црној Гори, *Архив за правне и друштвене науке*, Књига девета, Београд 1910, 349–386.

³⁷ Ibid., 35.

³⁸ Ј. Р. Бојовић, 24.

³⁹ Ibid., 17.

⁴⁰ Ibid., 24 – 25.

⁴¹ Б. Павићевић, 161.

⁴² Ibid., 162.

⁴³ Ibid., 163.

историјски и правни споменик, настао 47 дана послје Одлуке од 20. јуна (...)“.⁴⁴

Б. Павићевић није једини који за датум доношења Стеге узима 6. август 1796. године. У том смислу Радмила Петровић у свом дјелу *Законик Петра I владике црногорског; Историјско правна расправа* каже следеће: „ (...) да су писмо из чл. 1 Законика и Стега једно исто, и да је према томе, по тексту Законика, Стега донета на Преображење 6. августа 1796. године“.⁴⁵ У члану 1. Законика общег црногорског и брдског (Законик Петра I) стоји: „Призивајући великога Бога у помоћ и одбрану нам, потврдисмо едним гласом свиколици писмо наше Августа истога числа, то ест, на дан Преображенија Христова на 1796 года на Цетиње учињено, кое се при овои књиги находи, и тако у истоме писму свакога издаиника вјечноме проклетству и анатеми предасмо, и от сваке чести и поштења братскога испустисмо, тако и у овоме садашњему потврдисмо и сувише рекосмо, да таквога општенороднога крвника и вес његов дом између нас искоренимо и да от њега никога не оставимо“.⁴⁶ Закључак да је „писмо“ уствари текст Стеге, Радмила Петровић извлачи из текста члана 6. Стеге у којем се каже: „И свака нахија да прими и узме по једно писмо (...)“.⁴⁷ У овом тексту, Р. Петровић оспорава два до тада позната издања, односно датум доношења Стеге који се налази на њима, једно које је издао Медаковић, а друго које је издао Драговић. Медаковићу је упућена критика да је он сам додао датум 20. јун 1796. године, а на чињеницу да и Драговић наводи исти датум даје објашњење да је Драговић овај датум унио користећи се Медаковићевим текстом, а да је као извор користио неко друго издање истог правног акта.⁴⁸ Он даље смара, да ако би се Медаковићево издање (а самим тим и Драговићево према њеним тврдњама, додао А. М.) сматрало као тачно, то би значило да је хронологија која је дата у Законику общем црногорском и брдском, у члану 1 погрешна.⁴⁹

На овакве ставове Р. Петровић, коментар је дао Душан Вуксан у *Записима* из 1930. године.⁵⁰ У овој критици, аутор истиче да Медаковић

⁴⁴ Ibid., 162.

⁴⁵ Радмила Петровић је овај чланак прво издала у часопису *Записи*, свесци 1 – 6 из 1926. године, да би га потом прештампаала и издала као самосталан текст, који је у сврхе овог рада коришћен као дио литературе. Радмила Петровић, *Законик Петра I владике црногорског, историјско-правна расправа*, 14.

⁴⁶ Ј. Р. Бојовић, 88.

⁴⁷ *Стега*, Влада републике Црне Горе, Министарство правде, Цетиње 1996.

⁴⁸ Р. Петровић, 14 – 15.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Душан Вуксан, „Радмила С. Петровић, Законик Петра I владике црногорског, критичко издање“, *Записи*, Београд 1930, 302–304.

и Драговић нијесу користили два различита текста Стеге, већ исти.⁵¹ Такође, подсјетио је да се у Архиву на Цетињу чува „(...) један текст Стеге“;⁵² за који аутор мисли да су се њима служили и Медаковић и Драговић. Још веће недоумице Д. Вуксан је изазвао када је 1940. године издао чланак „Десет година из историје Црне Горе 1794–1803“.⁵³ У овом чланку, аутор тврди да је текст Стеге у законску форму уобличио „руски комесар, ђакон Алексије“.⁵⁴ Ђакон Алексије није био руски комесар већ лични владин секретар. У још једном свом дјелу, Д. Вуксан разлог за претварање Стеге у законску форму налази у томе што на збору на којем је прихваћена помоћ Брђанима нијесу учествовали припадници Црмничке и Ријечке нахије, већ само Катунске. Ову „резолуцију“, како је назива Д. Вуксан, требало је саопштити другим нахијама, што у првобитној форми није било могуће.⁵⁵ Још већу контроверзу изазива тврдња аутора да Стега није била закон, већ само законски пројекат који су Катунјани поднијели Црмничанима, Ријечанима и Љешњанима на потврду.⁵⁶

Теорију да је одлуку црногорског збора у законску форму уобличио ђакон Алексије износи и Глигор Станојевић. Овај аутор Одлуку и Стегу сматра истим актом, односно тврди да је текст Одлуке касније назван Стега.⁵⁷ Дакле, према мишљењу Г. Станојевића, Општецрногорски збор је усвојио само Одлуку, док је Стега законски уобличена одлука, чије састављање аутор приписује ђакону Алексију.

Анализирајући претходно разматране текстове историчара у погледу датума доношења Стеге и њеног односа са Одлуком, износимо следеће мишљење. Што се тиче датума доношења Стеге, аутори се дијеле на двије групе, оне који заступају став да је Стега донесена на Општецрногорском збору 20. јуна 1796. године, и друге који су мишљења да је Стега донесена 6. августа 1796. године. До сада нам је познат само један текст Стеге, за који сматрамо да је настао као препис. Овај текст се чува у Државном архиву на Цетињу (фонд Петра I, број 178). Највјероватније је ријеч о препису владиног секретара. Разлог за то проналазимо у чињеници да је један од потписника овог правног акта сам ђакон Алексије.

У обзир треба узети да је ђакон Алексије био лични секретар владике Петра I, дакле један од његових најближих сарадника. С тим у вези

⁵¹ Ibid., 302.

⁵² Ibid.

⁵³ Душан Вуксан, „Десет година из историје Црне Горе 1794–1803“, *Записи*, Књига XXIII, свеска 4, Цетиње 1940,

⁵⁴ Ibid., 196.

⁵⁵ Душан Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, Цетиње 1951, 66.

⁵⁶ Ibid., 67.

⁵⁷ Глигор Станојевић, *Црна Гора пред стварање државе 1773–1796*, Београд 1962, 258.

може се претпоставити да је Ђакон Алексије текст Стеге који имамо сачуван у Државном архиву преписао са оригинала.

У уводном дијелу овог текста стоји да је он усвојен 20. јуна 1796. године. Због тога, сматрамо да је овај датум управо датум доношења Стеге. У недостатку другог текста овог правног акта из тог периода, сматрамо за неутемељено мишљење појединих аутора да је Стега усвојена 6. августа.

4. Садржина Стеге

Користећи препис Ђакона Алексија као извор сазнања о садржини Стеге, увиђамо да је први писани правни акт нововјековне Црне Горе садржао уводни дио и свега шест чланова.

Као што смо већ рекли, назив *Стега* каснијег је датума. Управо овим називом жељело се истаћи која је била основна улога овог правног акта. Значење ријечи *стега* је – чврсто утврђен ред, поредак, дисциплина: војничка, школска, родитељска.⁵⁸ Чврсто утврђен ред и војничка дисциплина је оно што је Црној Гори било потребно у вријеме доношења Стеге. У тренутку када су на снази племенска анархија и крвна освета на унутрашњем пољу, а на спољном је постојала пријетња Махмута Бушатлије да ће покорити Црну Гору и Брда, једино што је могло довести до обрачуна са овим реметилачким факторима биле су војничка дисциплина и чврсто заведен ред.

Језик којим је писана Стега је црквенословенски, с тим што у тексту који се налази у Архиву на Цетињу има и доста руских слова,⁵⁹ што је још један доказ да је препис урадио Ђакон Алексије.

Текст почиње инвокацијом, односно призивањем имена Свете Тројице: „Во имја пресвјатија јединосущнија и јединославнија приснопоклањајемија и нераздјелнија в тријех Ипостасијех животворјашчија Тројици; Оца и Сина и свјатого Духа. Амин“.⁶⁰ У истом дијелу, након инвокације стоји датум доношења акта: „На 1796, ијунија 20“.⁶¹ Овакав уводни текст, којим се призивало име Божије, био је карактеристичан за повеље које су доношене у вријеме Немањића.⁶² За разлику од средњовјековних повеља, које су након инвокације садржале и име владара који их је донио,⁶³ у сачуваном препису Ђакона Алексија немамо

⁵⁸ *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад 2011, 1245.

⁵⁹ Ј. Р. Бојовић, 26.

⁶⁰ *Стега*, Министарство правде Републике Црне Горе, Подгорица 1996.

⁶¹ Ibid.

⁶² Зоран С. Мирковић, *Српска правна историја*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2017, 22.

⁶³ Ibid.

име владара који је издао Стегу, али је највјероватније да ју је саставио лично митрополит Петар I Петровић Његош.⁶⁴

Након инвокације слиједи уводни дио Стеге. У њему се каже: „Ми главари и старјешине и вес збор Черногорскога обшчества, будући днес собрани на једно мјесто, видећи шта Турци ваздашњи христијанскога рода непријатељи собирјаут војску и чине све војничке приправе радећи ден и ноћ јавнијем и рајнијем начином како би нас и нашу браћу Брђане разурили и под своју власт и тиранство подложили и ћецу нашу у вјечну вевољу и ропство затворили и под жестоки јарам варварски у порабошченије поставили. Тога ради сви јединоукупно и договорно рекосмо и темелито стабилисмо и утврдисмо како ниже сего изговара“.⁶⁵ И у уводном дијелу видимо сличност са повељама које су издавали Немањићи, јер су и оне садржавале *аренгу*, уводни дио у којем се изражавала општа мотивација за доношење правног акта.⁶⁶

Из самог текста се може закључити који је мотив навео црногорске главаре да издају Стегу. Како смо раније навели, Стега је донијета у вријеме припрема Мехмета Бушатлије за напад на Брда. Због тога су неки аутори сматрали да је Одлука саставни дио Стеге, јер су ови мотиви изражени првобитно у Одлуци.⁶⁷ И заиста, овакав мотив, изражен у уводном дијелу Стеге нас наводи да је садржина Одлуке имплементирана у текст Стеге.

О односу Одлуке и Стеге, односно о томе да ли је Одлука саставни дио Стеге, контроверзу изазива и њен примјерак пронађен у Архиву спољних послова Руске империје, под називом *Законик из 1796*.⁶⁸ У овом тексту, након истовјетне инвокације као и у Алексијевом препису, слиједи наслов: *Објављујемо цијелом народу*.⁶⁹ Након тога слиједи увод у којем пише: „Ми народа црногорског поглавар и све остале старјешине за вријеме Општенародне скупштине, будући обавијештени да наш непријатељ скадарски паша врши припреме како би напао наше крајеве и под своју тиранију покорио, и нашу браћу Брђане разорио и под свој сурови јарам обратио. Сви једногласно, једнодушно и постојано одлучисмо како да даље поступамо и себе и браћу нашу Брђане заштитимо, што утврђујемо у следећој одлуци“.⁷⁰ Из овог текста, којег нам доноси П. Аншаков, дугогодишњи радник Архива спољних послова Руске им-

⁶⁴ Ј. Р. Бојовић, 24.

⁶⁵ *Стега*, Министарство правде Републике Црне Горе, Подгорица 1996.

⁶⁶ З. С. Мирковић, 22.

⁶⁷ Д. Вуксан, *Десет година из историје Црне Горе*, 196.

⁶⁸ П. Аншаков, „Из историје законодавства Црне Горе у периоду митрополита Петра I Његоша“, *Исторички записи*, Година 1992, свеска 1–4, Подгорица 1992, 133–135.

⁶⁹ *Ibid.*, 135.

⁷⁰ *Ibid.*

перије, можемо видјети, а што и сам Аншаков тврди, да је Одлука инкорпорисана у Стегу.⁷¹

Руска ауторка, Људмила Марушова, пронашла је текст Стеге у Архиву спољних послова Руске империје, у фонду *Јонска острва*.⁷² У овом дјелу, Марушова говори о доношењу Одлуке од 20. јуна 1796. године и дешавањима и околностима у Црној Гори и Брдима прије њеног усвајања. Занимљиво је да аутор истиче да је Стега у себи садржала готово идентичне одредбе које су се налазиле у Одлуци.⁷³ На овом препису нема потписника, а аутор претпоставља да је и овај примјерак Стеге саставио ђакон Алексије.⁷⁴ И у тексту који даје Љ. Марушова, *Стега* почиње инвокацијом. Након тога слиједи увод који је другачији (не битно другачији) од онога којег је пронашао Аншаков. Главна разлика је у томе што у верзији текста који је пронашла Марушова не стоји: „Ми Црногорског народа поглавар (...)“ већ стоји: „Ми народа Црногорског поглавари (...)“.⁷⁵ Ова два чланка нам дају два контрадикторна податка. Ово није мала разлика (да ли је у питању *поглавар* или *поглавари*) јер нас доводи у забуну да ли је издавалац и главни творац Стеге митрополит Петар I, или су то сви црногорски главари. Ми прихватamo мишљење Јована Бојовића, који тврди да је Стега као и потоњи Законик општи црногорски и брдски дјело самог митрополита.⁷⁶ Наравно, у доношењу овако битних правних аката морала се добити сагласност глаvara, али одлучујућа је била улога митрополита Петра I.

Нормативни дио Стеге почиње чланом 1.⁷⁷ у којем се каже: „Призивајући пресвјатоје имја Господа Бога вседержитеља у помоћ нашу, друг другу, племе племену и нахија нахији, тврду и чисту вјеру и ријеч од чести и поштења дадосмо: да се издати и провријети нећемо међу собом“. Да је утицај црквених власти на доношење овог акта био пресудан јасно је већ по првом члану. Иако је прије нормативног дијела, у инвокацији, позвано у помоћ Име Божије, та потреба је исказана и у члану првом, дакле у дијелу који треба да регулише и правно санкционише одређена друштвена понашања. Ово још више даје на значају мишљењу да је Стегу састављао црквени великодостојник, а у овом случају највјероватније сам митрополит.

⁷¹ Ibid., 133–135.

⁷² Људмила Марушова, „Нови подаци у архиву спољне политике Русије о законодавној политици Петра I Петровића Његоша“, *Историјски записи*, Година 1992, свеска 1–4, Подгорица 1992, 137–138.

⁷³ Ibid., 138.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid., 141.

⁷⁶ J. P. Бојовић, 2.

⁷⁷ Сматрамо да је највјероватније нумерацију чланова учинио ђакон Алексије.

Овим чланом регулисано је питање потенцијалне издаје од стране црногорских главара. Разлог због којег се норма са оваквом садржином налази на почетку правног акта можемо пронаћи у бојазни владике Петра I да ће неко од Црногораца издати и тиме помоћи скадарском паши да покори Црну Гору и Брда. Поучен искуством из 1785. године, током првог похода Бушатлије на Црну Гору, када су ефикасности његовог похода допринијели и поједини црногорски главари, навела је митрополита и остале главаре да овог пута ништа не препусте случају, већ да на самом почетку јасно ставе до знања да нико од њих неће издати.⁷⁸ У *Повјесници* М. Медаковића први члан је истовјетан као и у Алексијевом препису.⁷⁹

У тексту који нам даје Аншаков, први члан је нешто другачији него у препису који је саставио Ђакон Алексије. У руској верзији текста стоји (прилагођено савременом српском језику – А. М.): „Сва племена и нахије призивамо у помоћ Господа Сила, и постављамо чврсту вјеру, и дајемо часну ријеч да ми, народ црногорски, никада нећемо учинити издају, него ћемо се борити против непријатеља до последње капи крви“.⁸⁰ Исти текст се налази и у документу који је пронашла Љ. Марушова у фонду *Јонска острва*.⁸¹

Иако се текст првог члана којег имамо у руским архивима и онога којег имамо у Државном архиву на Цетињу разликује, суштина је иста, а то је заклетва да нико неће издати.

У другом члану Стеге пише: „Рекосмо и заклетвом утврдисмо ће гођ би непријатељ окренуо и на коју би страну на нас и на браћу нашу Брђане ударио да хоћемо један другому бити у помоћ и за благочестиву вјеру нашу християнску војевати и своју крв проливати, и љубезноје отечаство и дражајшују вољност и слободу зашчишчати; цркви свјатија и монастири, и доме наше, жене и дјецу нашу с помошчију всесилнаго в Тројице славимаго Бога оружијем нашим бранити“.⁸²

Члан почиње реченицом: „Рекосмо и заклетвом утврдисмо (...)“. Сматрамо да су главари правно санкционисали, односно у Стегу унијели оно на шта су се заклели приликом доношења Одлуке, што је још један аргумент у прилог да су Одлука и Стега један правни акт. Даље

⁷⁸ Највише колебљивости и спремности на сарадњу са скадарским пашом било је у Ријечкој нахији, гдје су се појавила два издајника – сердар Савић Ђурашковић и Савић Перов Пејовић. У Ријечи Црнојевића 17. јуна одржан је племенски збор на којем су ова двојица осуђена од Ријечана, а затим су побјегли у Подгорицу код Мехмет-паше, Махмутовог братанца. Б. Павићевић, 161–162.

⁷⁹ М. Медаковић, 40.

⁸⁰ П. Аншаков, 135.

⁸¹ Љ. Марушова, 141.

⁸² *Стега*, Министарство правде Републике Црне Горе, Подгорица 1996.

наводе да ће притећи у помоћ Брђанима и да ће бранити православну вјеру, цркве и манастире од њихових непријатеља (Османлија – А. М.). Све ово садржано је и у Одлуци.

Овај члан је значајан и због тога што се њиме прокламује етничко и територијално јединство Црне Горе и Брда. У Одлуци такође имамо прокламовање етничког и територијалног јединства, али у форми заклетве, док се Стегом први пут правно санкционише ова тежња.⁸³

У руским верзијама Стеге, садржина другог члана је нешто другачија: „Под заклетвом или присегом потврђујемо да, на коју год страну непријатељ буде покушао да нападне, а нарочито на нашу браћу Брђане, бранићемо нашу вјеру и отачаство у име Пресвете Тројице, и својим оружјем ћемо га штитити до крајње и страшне могућности, и себе и Брђане“.⁸⁴

У забуну може довести реченица: „(...) на коју год страну непријатељ покушао да нападне, а нарочито на нашу браћу Брђане (...)“ . Да су Црногорци били спремни притећи Брђанима у помоћ потврдили су неколико пута и заклетвом исказали у Одлуци. Међутим овом реченицом се показује да су Црногорци, предвођени митрополитом, били спремни да помогну и другим православцима на које је Махмут спремао походе.⁸⁵

Мишљења смо да је овај члан преформуслисан за потребе добијања помоћи од Русије, јер смо видјели да ове реченице у Алексијевом препису нема. Можда је митрополит хтио подићи углед Црне Горе у очима руског двора и нагласити како је спреман не само да брани Брђане, већ и све православце у окружењу.

Трећи члан Стеге гласи: „Од дневи данашњег и у напријед ако би се наша који Црногорац оли које село, али племе, или која нахија, да буде издајник, јавнијем оли потајнијем начином, таквога сви једногласно предајемо вјечноме проклетству, кано Јуду предатеља Господња, и кано злочестивога Вука Бранковића, који издаде Србље на Косово; и вјечну мрзост и проклетство од народа на себе и од милости Божје отпаде, и таквога братског и християнскога крвника и издајника, који би се наша, не само што вјечноме проклетству предадосмо и рекосмо да га будет анатема, и да јесте пред Богом сего свијета и будушчаго одговор-

⁸³ Ј. Р. Бојовић, 27.

⁸⁴ П. Аншаков, 135; Ј. Марушова, 141.

⁸⁵ Да је Махмут-паша био спреман да нападне приморске области које су тада биле под влашћу Млетачке Републике говоре бројни извори из тог времена. Осим тога, Махмут је у току свог првог похода из 1785. године „мучки“ напао Паштровиће, тако да је реална бојазан да се понови такав сценарио постојала и овог пута, поготово узимајући у обзир тадашње стање у Млетачкој Републици, која је због корупције постала само сјенка некада велике силе. Б. Павићевић, 157–158.

ник за све што би зла пријеваром и издајом учинио, него и крв наша на њега и на чељад његова от земљи на небо, јакоже Авеља да вољејет и да останет кано кров Христа Спаситеља нашего на народ јеврејски“.⁸⁶

Анализирајући овај члан, Ј. Р. Бојовић је дошао до закључка да се њиме „констатује етничко јединство Црногораца и Брђана“.⁸⁷ Простим језичким тумачењем јасно је да овдје нема говора о етничком јединству, овај члан регулише нешто сасвим друго.

Поновљено је да нико од Црногораца неће издати и још је таква заклетва појачана клетвом која је била основни вид борбе владике Петра I у сузбијању племенске анархије и потенцијалне издаје и преласка на османску страну.⁸⁸

У трећем члану је дошло до позивања на Јудину издајају Христа. А направљена је паралела и са измишљеном издајом Вука Бранковића у Косовској бици 1389. године. Осим тога, помињање Авеља (у контексту издаје и братоубиства – А. М.) као и поређење издајника са јеврејским народом (у контексту осуде Јевреја због убиства Христа – А. М.) јасно говоре колики је утицај Митрополија цетињска, односно сам митрополит, имао на настанак Стеге.

У верзији Стеге коју нам дају руски историчари, текст четвртог члана гласи: „Од сада па надаље, ако неко од наше браће Црногораца у овом случају учини издају, таквога предајемо вјечноме проклетству и анатема, и као и све бивше издајнике препуштамо Божијој правди“.⁸⁹

Суштина је иста као и у препису који се налази у Државном архиву на Цетињу, али је дио текста који говори о Јудиној издаји Христа, као и о Бранковићевој издаји Срба на Косову изостављен из овог преписа. У свом раду, П. Аншаков говори да је ова верзија Стеге била намијењена Министарству спољних послова Русије, али не наводи разлоге због којих је изостављена „(...) из тог времена народна клетва на име Вука Бранковића“.⁹⁰

Четврти члан гласи: „Таквога издајника увијек от собора и обчества нашега отлучисмо да чести и поштења нема, него он и род његов да останет во вијек у срамоту и бешчест како издајник вјере и закона и хулитељ имена Божија, и крвник свега нашега народа, и ако би Бог в наше вријеме уздигнуо и послао кога гођ овом земљом управљати и владати, оли послед нас у вријеме наше дјече и наследниках, то ми таквому господину и дјечи нашој остављамо ово писмо за изглед да

⁸⁶ *Стега*, Министарство правде Републике Црне Горе, Подгорица 1996.

⁸⁷ Ј. Р. Бојовић, 27.

⁸⁸ *Свети Петар Цетињски чудотворац и државотворац*, 50.

⁸⁹ П. Аншаков, 135; Љ. Марушова, 141.

⁹⁰ П. Аншаков, 134.

и у то вријеме и во вијек они издајник и род његов да не имао чести ни поштења ни остале милости никакве него да будет како род клетвопреступни и пријеварни, у ненавист свакому и мрзост“.⁹¹

Овај члан је наставак трећег члана, то јест представља његову разраду и санкционисање издајника који су као такви предвиђени трећим чланом. Осим што се овај члан бави тренутним стањем, односно тренутним кажњавањем издајника („(...) от сабора и обшчества нашега отлучисмо (...)“) њиме се дају упутства и будућим владарима и управитељима Црне Горе. Налаже се да не само тог издајника већ и његово потомство да немају никакве милости, части и поштења.

У члану четвртном се за Стегу користи назив „писмо“ тако да је ово један од аргумената који је Р. Петровић користила како би доношење Стеге датирала на 6. август 1796. године.⁹²

У руској верзији Стеге четврти члан има потпуно другачију садржину него у препису који ми користимо. „Ако Господ Бог подигне Своју силу и пошаље нашем народу избављење, тако да нас нека велика сила узме у своје моћно покровитељство и управљање, и учини нас срећним по узору на друге просвећене народе – онда нека такав издајник и његово потомство буду у вјечном презиру пред народом“.⁹³

Анализирајући овај члан (у верзији коју нам дају руски историчари), можемо закључити да је П. Аншаков био у праву када је тврдио да је ова верзија Стеге писана посебно за Министарство спољних послова Русије.⁹⁴ Не може се другачије објаснити то што у верзији која се чува у Државном архиву на Цетињу нема овакве норме, већ се она налази једино у тексту који се чува у Архиву спољних послова Руске империје. Позивање велике силе у помоћ, посматрано у контексту русофилне политике владике Петра I, као и претходно наведена чињеница да се ова верзија текста налази у руским архивима, јасно стављају до знања коју је велику силу Петар I сматрао заштитницом Црне Горе.

Петим чланом је прописано: „Све ово вишеписано договорно рекосмо и законом заклетвом утврдисмо, целујући чесни и животвораши крест и свјатое Евангелие и своеручно потписасмо и кресте кои писат неумјесмо нашиема рукама учинисмо“.⁹⁵

У тексту Стеге који нам дају П. Аншаков и Љ. Марушова, пети члан је готово истовјетан оном у препису ђакона Алексија: „У закључку овог горе написаног законског положаја, заклетвом, односно присе-

⁹¹ *Стега*, Министарство правде Црне Горе, Подгорица 1996.

⁹² Р. Петровић, 14.

⁹³ *Ibid.*, 15; Љ. Марушова, 145.

⁹⁴ П. Аншаков, 14.

⁹⁵ *Стега*, Министарство правде Републике Црне Горе, Подгорица 1996.

гом, потврђујемо и сопственоручно се потписујемо, а ко не зна писати, својеручно ставља крст⁹⁶.

У тексту Стеге који нам даје М. Медаковић у својој Повјесници налазе се следећи потписници: гувернадур Јован (код Медаковића: Иоан) Радоњић, сердар Јово (код Медаковића: Иово) Петровић, кнез Вуко Богдановић „и остали сви главари од све Црнегоре“.⁹⁷

У препису који се налази у Државном архиву на Цетињу, потписани су следећи главари: На самом врху налази се ђакон Алексеј, испод њега слиједе потписници: гувернадур Јован Радоњић, сердар Јово Петровић, кнез Вуко Богдановић, сердар Мило Мартиновић, војвода Никола Мартиновић, кнез Гаврило Ивановић, кнез Петар Вучетин Теклић, од Бјелица војвода Вуксан Милић, кнез Медо Пејовић и на крају поп Марко који је „потписао на име свијех“.⁹⁸

Након потписа слиједи реченица коју је највјероватније написао поп Марко, која гласи: „вишеписатих за неумијући они писати који учињеше крсте њиховијем рукама“.⁹⁹ Испод ове реченице налази се једанаест крстова, што значи да је укупно било двадесет главара који су потврдили Стегу. Сматрамо да је ђакон Алексије потписао текст јер је он сачинио препис, а да је поп Марко био свједок и онај који је исписао имена главара који су се након тога потписали, односно ставили крсто-ве уколико су били неписмени.

У тексту који нам дају руски историчари нема потписа на крају.¹⁰⁰

Шести, уједно и последњи члан Стеге гласи: „И свака нахија да прими и узме по једно писмо, које хоће држати у своје руке, да се нахо-ди од рода у род, а у Митрополији једно останемо, које има бити сох-рањено међу грамате и хрисовуље царске, и свакому царском, краљев-скому оли принцепискому двору и посланику приказано“.¹⁰¹

У тексту који се чува у Архиву спољних послова Руске империје, члан шести гласи: „Свака нахија треба да има по једну овакву објаву, како би сви, без изузетка, разумјели њен садржај и преносили је други-ма свакодневно и у сваком тренутку“.¹⁰² Разлика је, дакле, што се у ру-ској верзији, у члану шестом не помиње да један примјерак треба сачу-вати у Митрополији. А највјероватније је да је текст који је доспио до нас, а који је уствари препис ђакона Алексија, управо узет из Архива Митрополије.

⁹⁶ П. Аншаков, 135, Љ. Марушова, 141.

⁹⁷ М. Медаковић, 42.

⁹⁸ *Стега*, Министарство правде Републике Црне Горе, 1996.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ П. Аншаков, 135, Љ. Марушова, 141.

¹⁰¹ *Стега*, Министарство правде Републике Црне Горе, 1996.

¹⁰² П. Аншаков, 135, Љ. Марушова, 141.

5. Правна природа Стеге

Међу историчарима права постоје неслагања око правне природе Стеге. Једни тврде да је Стега била само проглас, други пак тврде да је Стега имала карактер закона, док неки чак тврде да је она била законик.

Међу ауторима који тврде да је Стега била законик издваја се Ј. Р. Бојовић, који у већ навођеном чланку *Законодавство и органи централне власти у Црној Гори у доба Петра I* износи ову тврдњу.¹⁰³ Осим њега, и руски аутор П. Аншаков такође третира Стегу као законик.¹⁰⁴

Сматрамо да се Стега не може третирати као законик. У теорији права, као и у правној историји, термин законик има значење акта који на систематичан начин обрађује цјелокупну материју једне гране права.¹⁰⁵ У правноисторијском смислу законик представља кодификацију дотадашњег обичајног права или његове измјене уколико су неки обичаји постали превазиђени или су изазивали забуне међу становништвом.¹⁰⁶ Постоје три врсте кодификација: 1. рани кодекси који одражавају најнижи степен правног развоја и највећим дијелом кодификују кривично право; 2. средњи кодекси такође садрже велики број одредби кривичног права, али се у њима јављају и норме које регулишу својинске или облигационе односе и 3. касни кодекси, који поред кривичног, стварног и облигационог права садрже развијене и комплексне односе грађанског права, а у потпуности су одвојени од религије.¹⁰⁷

У претходном дијелу овог чланка анализирали смо садржину Стеге и на основу тога можемо закључити да Стега није имала карактер законика, односно да Стега није кодификовала на систематичан начин једну грану права, па чак ни кривично право које улази у кодификације нижег степена правног развоја. Тек ће следећи акт, који је такође донесен за вријеме владике Петра I, Законик обшчи црногорски и брдски, моћи да се третира као законик.

Већина аутора који су писали о Стеги сматрају да је била закон. Први који је за Стегу употребио термин закон био је М. Медаковић у својој *Повјесници*. У уводу, за који смо већ казали да се налази само код њега између осталог пише: „Поради обштенародне стеге и домаће сло-

¹⁰³ Ј. Р. Бојовић, 17–25.

¹⁰⁴ П. Аншаков, 133–134.

¹⁰⁵ Сима Аврамовић и Војислав Станимировић, *Упоредна правна традиција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2015, 53.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 52

¹⁰⁷ *Ibid.*

ге против свог непријателја установили су договорно ови главари следећују закону стегу у години 1796. Јуниа 20⁶⁴.¹⁰⁸

Уколико се Стега третира као закон, онда треба да разјаснимо шта уствари термин закон представља. Закон се може схватити у три различита смисла.

У првом смислу закон се третира као правно правило уопште.¹⁰⁹ Тако се и обичај може третирати као закон. То такође значи да би се и Стега могла третирати као закон, јер прописује одређена правна правила.

У другом смислу закон су писани правни извори уопштено, а ту се прије свега мисли на писана правила која издаје државна власт.¹¹⁰ Стега је свакако била писани извор права, с тим да поједини аутори то оспоравају.¹¹¹ Овдје настаје проблем око одговора на питање ко је издао Стегу. Да ли Општецрногорски збор или само збор Катуњана? Уколико се узме у обзир тврдња Д. Вуксана да је Стегу донио само збор Катуњана,¹¹² онда се поставља питање легитимитета Стеге, односно да ли је власт која је издала овај правни акт проистацала из воље већине народа. Ако се у обзир узме да територију Старе Црне Горе чине четири нахије, а да је само једна учествовала у њеном доношењу, онда дефинитивно власт која је издала Стегу не може да се третира као легитимна. Ипак, све и да су тврдње Д. Вуксана да су само Катуњани донијели Стегу тачне, он не спори да је кључну улогу у њеном настанку имао митрополит, који је уживао неспоран углед у народу, тако да би се ипак власт која је издала овај акт могла сматрати легитимном, што би му дало карактер закона, ако се у обзир узме да се закон третира као писани извор права који је издала легитимна државна власт.

У трећем смислу, закон се третира као писани извор права који доноси надлежни законодавни орган, по посебном поступку.¹¹³ Ова дефиниција представља закон у формалном смислу. У овом смислу не улази се у материју, односно норме које су у закону садржане, већ само у форму у којој је он настао. У материјалном смислу законом се сматра онај правни акт који садржи опште норме, и то без обзира у којој је форми донесен.¹¹⁴ Тако би и уредба која садржи опште норме, која није закон у формалном смислу, могла да се третира као закон у материјалном смислу.

¹⁰⁸М. Медаковић, 39.

¹⁰⁹Радомир Лукић, *Увод у право*, Београд 1995, 171.

¹¹⁰Ibid.

¹¹¹Г. Стојановић, 360.

¹¹²Д. Вуксан, *Десет година из историје Црне Горе 1794–1803*, 197.

¹¹³Р. Лукић, 171–172.

¹¹⁴Ibid., 172.

Трећа група аутора Стегу третира као проглас, а не као закон. Г. Стојановић је поистовјећује са другим одлукама које је доносио Опште-црногорски збор.¹¹⁵ Његов главни аргумент је да Стега нема карактер принуде, па због тога не може да буде третирана као закон.¹¹⁶

Тврдња Г. Стојановића је тачна у смислу да Стега нема карактер принуде, али у том погледу бисмо могли изнијети неке замјерке.

Сваки правни акт састављен је од норми. Норма представља правило понашања, а њено извршење зависи од воље човјека да је поштује.¹¹⁷ Како извршење норме зависи од воље човјека на кога се она односи, јасно проистиче да човјек може и да се не повинује таквој норми. Друштво има интерес да се норма поштује, али исто тако мора да има и ефикасне друштвене механизме како да се избори са грађанима који не желе да прихвате друштвена правила предвиђена нормама.

Средства којима се кажњавају они који се не придржавају правила прописаних у нормама називају се санкције.¹¹⁸ Основни начин извршења санкције јесте да се њоме прекршиоцу правне норме намеће неко зло, односно над њим се врши нека принуда.¹¹⁹ У модерним правним системима једини ко има овлашћење да спроводи принуду јесте држава. Држава има тзв. монопол над средствима физичке принуде.

Како у вријеме Петра I Црна Гора није била држава у модерном смислу ријечи, већ организација која се налазила на прелазу из родовско-племенске заједнице у државу, јасно је да нијесу постојали органи који би могли да примијене физичку принуду за оне који не поштују норме исказане у Стеги.

Иако ниједном нормом Стеге није предвиђена санкција на какву мисле правници модерних времена, у њој је постојала једна друга врста казне, можда несхватљива данашњем човјеку, а то је казна бешчашћа.¹²⁰

Најтежи преступ јесте издаја. Највећи дио Стеге управо регулише питање издаје, али због наведене околности, да Црна Гора није имала државне органе који би извршили санкцију над оним који би издао, казна је била трансцендентална. Предвиђала је вјечно проклетство и анатему.¹²¹ Поред проклетства и анатеме, предвиђена је и казна удаљења са збора.

Човјек XXI вијека проклетство, анатему или удаљење са збора не би схватио као нешто велико, међутим, човјек с краја XVIII вијека, а по-

¹¹⁵ Г. Стојановић, 260.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Р. Лукић, 29.

¹¹⁸ Ibid., 30.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Саво Д. Марковић, *Казна безчашћа у упоредној и Црногорској правној традицији*, Књижевна задруга Српског народног вијећа у Црној Гори, Подгорица 2019, 164.

¹²¹ Ibid., 165.

готово човјек који је одрастао и живио у патријархалном друштву какво је било црногорско, ове санкције је схватао веома озбиљно.¹²²

Правне норме, изложене у Стегим нераздвојиво су повезане са религијом, конкретно са православном вјером. Не треба да чуди што је тако. У вријеме када је и сама држава била теократски уређена, односно када је на челу свјетовне власти стајао духовни поглавар, оличен у лику цетињског митрополита, морало је доћи до тога да и правни систем буде уређен по правилима која прописује Православна црква.¹²³

У овоме се огледа историјски значај Цетињске митрополије, која не само да је створила нововјековну Црну Гору и ослободила је од османског ропства, већ је дала немјерљив, а можда и пресудан утицај и на почетке стварања правног система у Црној Гори.

6. Закључак

Анализирајући настанак и правну природу Стеге, као и њену улогу у нововјековном правном и политичком систему Црне Горе, могли смо доћи до следећих закључака. Стега, као правни акт, јесте важан историјски документ који свједочи о почецима писаног права у Црној Гори, али и о специфичним условима у којима је створена. Она није била обичан правни акт, већ документ који је одражавао дубоке моралне и друштвене вриједности, својствене друштву на крају XVIII вијека, као и одсуство централизоване државне моћи која би могла да спроведе санкције.

Процес стварања Стеге повезан је са великим историјским догађајима, као што су ратови против Османлија, борба за одржавање независности и јединство са Брђанима, који су били кључни за опстанак црногорске државе. Анализирајући различита мишљења о датуму њеног усвајања, као и правну природу, дошли смо до закључка да Стега представља закон који је имао дубоко укоријењене моралне санкције, али није био подржан снажним институцијама које би га ефективно спроводиле као принудну мјеру.

¹²²Казна бешчашћа није само карактеристична за црногорско право у вријеме када је Црна Гора била више родовско-племенска заједница него друштво. У упоредној правној традицији народа у вријеме преласка на државни облик уређења можемо срести у великом броју правних споменика. Такви су били римски Закон XII таблица и казна *sacer esto* (нека буде проклет), затим разне врсте инфамних казни у Хамурабијевом законнику (спаљивање браде и шишање косе) итд. С. Аврамовић и В. Станимировић, 51–55.

¹²³Најупечатљивији су примјери позивања на Јудину издају Христа, затим на Каиново братоубиство, позивање на одбрану од христијанских непријатеља и заштиту цркава и манастира (овај дио је регулисан Одлуком).

Дакле, Стега није само историјски документ, већ и одраз правне и друштвене реалности тог времена, када су морал и чврста везаност за заједничку борбу били кључни у осигуравању функционисања правног поретка. Њена анализа нам омогућава да боље разумијемо правне почетке Црне Горе, као и значај који је овај акт имао у контексту развоја правне свијести и институција у Црној Гори.

Основна вриједност Стеге је постизање јединства црногорског и брђанског друштва у борби за слободу и стварање државе. Управо је Стега установила заједничке обавезе Црногораца и Брђана. Осим тога, њена вриједност је и у томе што је допринијела спречавању издаје.

Са Стегом, обичајно и неписано право у Црној Гори је добило облике писаног и државног права. Њеним доношењем и примјеном њених норми отворен је простор да се створе централни органи власти који би превазишли племенски карактер и начин уређења државе.

Не треба занемарити улогу коју је имала Цетињска митрополија, предвођена владиком Петром I, не само у настанку писаног права, већ и у настанку црногорске државе.

О томе колики је био значај Стеге говори то што је она нашла своје мјесто и у Законику Петра I који је донесен 1798. године, а допуњен на Збору 1803. године.

Andrija B. MIROVIĆ

STEGA – THE BEGINNING OF WRITTEN LAW IN EARLY MODERN MONTENEGRO

Summary

This paper explores the beginnings of written law in modern Montenegro through the analysis of a legal act known as the Stega and the preceding act, called the Decision, which was essentially an oath taken by the Montenegrins to assist the Brđani in their fight against the planned attack by Mahmut Pasha Bushatli. The Stega represented an important historical act that, in the context of the war with the Ottomans and the political changes in Montenegro, found its place within the legal and social framework. The paper examines the historical circumstances in which this act emerged, its content, legal nature, and the sanctions it prescribed. It also discusses different opinions regarding the date of adoption of the Stega (June 20 or August 6, 1796), as well as the legal status of the act—whether it was merely a decision, a law, or a code. Additionally, the paper explores the nature of the sanctions, which were of

a moral rather than a coercive character, as Montenegro at that time lacked the institutions capable of effectively enforcing justice. This analysis sheds light on the significance of the Stega in the development of Montenegro's legal system and its impact on the country's later legal and social evolution.

Библиографија

Извори:

Грлица, календар црногорски за годину 1836, У Црној Гори, у Митрополитској књигопечатњи.

Државни архив Црне Горе на Цетињу, фонд Петра I, број 178.

Речник српског језика, Матица српска, Нови Сад 2011.

Свети Петар Цетињски, чудотворац и државотворац, Издање Митрополије црногорско-приморске (ур. протојереј Радомир Никчевић), Светигора, Цетиње 2006.

Стега, Влада републике Црне Горе, Министарство правде, Цетиње 1996.

Литература:

Бранко Павићевић, *О првом походу Махмута Бушатлије на Црну Гору*, Исторички часопис, књига VI, Београд 1956, 153–167.

Глигор Станојевић, *Црна Гора пред стварање државе 1773–1796*.

Димитрије Милаковић, *Историја Црне Горе*, Задар 1856.

Душан Вуксан, „Десет година из историје Црне Горе 1794–1803“, Записи, Књига XXIII, свеска 4, Цетиње 1940, 192–208.

Душан Вуксан, „*Радмила С. Петровић, Законик Петра I владике црногорског, критично издање*“, Записи, Београд 1930, 302–304.

Душан Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, Цетиње 1951.

Живко Андријашевић, *Кратка историја Црне Горе*, Центар за геополитику, Никшић 2019.

Зоран С. Мирковић, *Српска правна историја*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2017.

Јагош Јовановић, *Историја Црне Горе*, ЦИД, Подгорица 2001.

Јован М. Јовановић, *Законодавство у XVIII и XIX веку у Црној Гори*, Архив за правне и друштвене науке, Књига девета, Београд 1910, 349 – 386.

Јован Р. Бојовић, *Законодавство и органи централне власти у Црној Гори у доба Петра I (1784–1830)*, Исторички записи, 1982 1/2, Подгорица 1982, 5–120.

Људмила Марушова, „*Нови подаци у архиву спољне политике Русије о законодавној политици Петра I Петровића Његоша*“, Исторички записи, Година 1992, свеска 1–4, Подгорица 1992, 136–141.

Марко Драговић, *Материјали за историју Црне Горе*, Гласник српског ученог друштва, књига 65, Београд 1886.

- Милорад Медаковић, *Повјесница Црне Горе са законом од најстаријег времена до 1830. године*, Књигопечатња дра Данила Медаковића, Земун 1850.
- П. Аншаков, „*Из историје законодавства Црне Горе у периоду митрополита Петра I Његоша*“, Историјски записи, Година 1992, свеска 1–4, Подгорица 1992, 133–135.
- Радмила Петровић, *Законик Петра I владике црногорског*, историјско-правна расправа, Прештампано из Записа, 1930.
- Радован Радоњић, *Политичка мисао у Црној Гори*, ЦИД, Подгорица 2006.
- Радомир Лукић, Увод у право, Београд 1995.
- Саво Д. Марковић, *Казна безчашћа у упоредној и Црногорској правној традицији*, Књижевна задруга Српског народног вијећа у Црној Гори, Подгорица 2019.
- Сима Аврамовић и Војислав Станимировић, *Упоредна правна традиција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2015.
- Слободан Јовановић, *Држава*, књига прва, Издавачко и књижарско предузеће Геце Кона, Београд 1936.
- Стево Петровић Његош, *Законик владике црногорскога Петра I светог*, К. Ц. Државна Штампарија, Цетиње 1903.